

شناسایی و اولویت‌بندی نیازهای پرورشی دانش‌آموزان دوره متوسطه (شهر مشهد)

سید کمال حسینی^۱، مهناز بزمی^۲، شهربانو رحمتی^۳، رؤیا قوامی^۴

چکیده

پژوهش حاضر^۵ با عنوان شناسایی اولویت‌بندی نیازهای پرورشی دانش‌آموزان دوره متوسطه با هدف سنجش نیازهای پرورشی انجام شده است. روش پژوهش پیمایشی و از نظر زمانی مقطعی است. ابزار گردآوری اطلاعات مصاحبه نیمه ساختارمند با دانش‌آموزان، نخبگان و مربیان باتجربه در حوزه پرورشی و پرسشنامه‌ی محقق ساخته به منظور بررسی وضعیت موجود در زمینه فعالیت‌های پرورشی در جهت ترسیم وضعیت است. روایی پژوهش صوری و با داوری متخصصان و مسئولان ذی‌ربط با امور دانش‌آموزان صورت گرفته است. نتایج تحقیق در دو بخش بررسی وضعیت موجود و ترسیم وضعیت مطلوب ارائه شده است. در وضعیت موجود فعالیت‌های ۲۴ گانه پرورشی مدنظر قرار گرفت. که بر اساس آن فعالیت‌های فرهنگی و هنری با میانگین ۴،۱۰ دارای بیشترین اهمیت می‌باشد. پس از آن فعالیت‌های مذهبی با ۴،۰۷ و فعالیت‌های داوطلبانه با ۳،۸۱ قرار دارند. مهم‌ترین نیاز مذهبی اذان و اقامه نماز، مهم‌ترین نیاز فرهنگی کتاب‌خوانی و مهم‌ترین نیاز فعالیت آزاد مسابقات درون مدرسه‌ای بوده است. نیازهای دیگری همچون پاسخگویی به سؤالات اعتقادی و ریشه‌ای در خصوص دین همچنین سؤالات شرعی، تعمیق تربیت و آداب اسلامی، برگزاری جشنواره‌های محلی و بومی و آموزش‌های شهروندی و ملی‌گرایی از اولویت‌های متخصصین برای دانش‌آموزان بوده است. متخصصین مشکلاتی را از جمله متنوع نبودن فعالیت‌های پرورشی و کمبود مربی توانمند و علاقه‌مند را اصلی‌ترین مشکلات درس پرورشی مطرح کردند. از نظر آن‌ها بازده نامطلوب درس پرورشی به دلیل عدم هماهنگی با نیازهای دانش‌آموزان، ساعت کم این فعالیت‌ها، عدم تنوع در این درس می‌باشد.

کلید واژگان: نیازسنجی، فعالیت‌های پرورشی، اولویت‌بندی، دانش‌آموزان.

^۱ عضو هیات علمی دانشگاه فرهنگیان و مدیر کل امور اجتماعی استانداری hosseini_k2007@yahoo.com

^۲ مدرس دانشگاه فرهنگیان و معاون آموزشی پژوهشی فرهنگی، m.bazmi@cfu.ac.ir

^۳ کارشناس علوم اجتماعی، mbazmy@yahoo.com

^۴ کارشناس علوم اجتماعی، sh.hgavami@yahoo.com

^۵ این پژوهش با حمایت مالی شورای تحقیقات آموزش و پرورش خراسان رضوی انجام گرفته است.

بیان مسئله و ضرورت انجام تحقیق

یکی از اصلی‌ترین وظایف نظام آموزش و پرورش کشور، تربیت و پرورشی نسلی آگاه، مستقل و خلاق است که باورهای دینی و اخلاقی پایداری دارد. نسلی که با فرهنگ جامعه همگون بوده و در راستای اهداف اصلی جامعه حرکت می‌کند. تربیت چنین نسلی جز با برنامه‌ریزی صحیح در زمینه پرورشی دانش‌آموزان حاصل نمی‌شود. باید دانست به‌جز امر آموزش، پرورش چه جایگاهی در نظام آموزشی کشور دارد. درس پرورشی در بین دانش‌آموزان و مربیان از چه جایگاهی برخوردار است، آیا این درس تأثیرات مورد انتظار را بر دانش‌آموزان دارد یا خیر؟

برای رسیدن به اهداف بلندمدت که در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بدان اشاره شده است، باید در مرحله اول وضعیت موجود مورد بررسی قرار گیرد، و پس از ترسیم وضعیت مطلوب، میزان فاصله با آن مشخص شود. قطعاً برای رسیدن به این مهم انجام تحقیق و پژوهش امری لازم و ضروری است. لذا «تمرکز بر سنجش نیازهای پرورشی دانش‌آموزان و کمبودهای مرتبط با آن‌ها از منظر خود دانش‌آموزان» مسئله اساسی و ضرورت تحقیق حاضر می‌باشد. در این تحقیق سعی شده با استفاده از اطلاعات جمع‌آوری شده، داورها، و تصمیم‌گیری در مورد این اطلاعات فعالیت‌های پرورشی شناخته شده و بعد به آن‌ها اولویت داده شود. بنابراین محقق به دنبال پاسخ به این سؤال اساسی است که مهم‌ترین نیازهای پرورشی دانش‌آموزان چیست؟ همچنین از نظر نخبگان وضعیت مطلوب برای درس و فعالیت‌های پرورشی چگونه ترسیم می‌شود؟ مهم‌ترین کاستی‌ها و موانع موجود برای درس پرورشی کدام است؟

سوالات تحقیق

- ۱- مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در عرصه امور دینی و مذهبی چیست و مشکلات موجود کدامند؟
- ۲- مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در عرصه فعالیت‌های تفریحی و اوقات فراغت چیست و مشکلات موجود کدامند؟

- ۳- مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در عرصه امور علمی و آموزشی چیست و مشکلات موجود کدامند؟
- ۴- مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در عرصه امور رسانه‌ای و اطلاع‌رسانی چیست و مشکلات موجود کدامند؟
- ۵- مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در رابطه با رشد شخصیتی چیست و مشکلات موجود کدامند؟
- ۶- مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در عرصه روابط اجتماعی داخل خانواده چیست و مشکلات موجود کدامند؟
- ۷- مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در عرصه روابط اجتماعی در داخل مدرسه چیست و مشکلات موجود کدامند؟

خلاصه پیشینه پژوهشی تحقیق

ردیف	نام و نام خانوادگی	عنوان طرح	سال	جامعه آماری	خلاصه نتایج تحقیق
۱.	امیرحسین، محمد داودی	«ارزیابی مدل فعالیت یادگیری خلاقیت محور در دانش‌آموزان مدارس ابتدایی شهرستان ساوه»	(۱۳۹۲)	تمامی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی شهرستان ساوه است، که در سال ۹۰- ۸۹ مشغول به تحصیل می‌باشند	در نهایت تأثیر معنی‌داری بین مهارت‌های یادگیری و خلاقیت وجود داشت
۲.	اسکندری، حسین	«بررسی رابطه بین میزان فعالیت‌های پرورشی مدارس و ابعاد هویتی دانش‌آموزان»	(۱۳۹۱)	نمونه آماری این پژوهش شامل ۲۴ مدرسه بود. دختر و پسر بود.	بین میزان فعالیت پرورشی مدرسه و سه بعد هویتی فردی، اجتماعی، و دینی تنها بین فعالیت‌های پرورشی و هویت اجتماعی رابطه مثبت معنادار مشاهده شد و در دو مورد دیگر رابطه معناداری پیدا نشد

۳. براتی، مینا	«بررسی اوقات فراغت دانش آموزان مقاطع راهنمایی و متوسطه و ارائه راهکارهای مناسب جهت بهبود آن»	(۱۳۸۹) (۱۳۸۹)	جامعه تحقیق در این طرح ۴۸,۶ درصد افراد نمونه دختر و ۵۱,۲ درصد افراد نمونه پسر می‌باشد.	بالاترین درصد در این تحقیق تماشای فیلم و پایین‌ترین درصد را بازی‌های کامپیوتری دارند
۴. عظیمی هاشمی، مژگان	« بررسی اوقات فراغت دانش آموزان»	(۱۳۸۴)	دانش آموزان مدارس شبانه‌روزی استان خراسان را شامل می‌شود. که حجم نمونه آماری ۷۰۰ برآورد شده است.	نتایج نشان می‌دهد از بین علایق دانش آموزان فعالیت‌های پرورشی در صدر فعالیت‌ها و فعالیت‌های علمی در صدر دوم قرار دارند.
۵. جبباری، محمد	بررسی نحوه گذراندن اوقات فراغت دانش آموزان از نظر مدیران زن و مرد	(۱۳۸۲)	جامعه آماری ۴۸ نفر بودند که از این تعداد ۲۹ نفر مدیر مرد و ۱۹ نفر مدیر زن بود	نتایج نشان داد بیشترین درصد علایق دانش آموزان مربوط به تماشای فیلم و کمترین درصد مربوط به شرکت در تیم‌های ورزشی است.
۶. رضائیان، فاطمه	نبار سنجی فعالیت‌ها پرورشی مدارس راهنمایی دخترانه ناحیه ۳ آموزش و پرورش	(۱۳۸۱)	جامعه آماری ۱۹۱۳ نفر کل دانش آموزان ناحیه ۳ مشهد در سال ۸۱. حجم نمونه ۱۲۰ نفر از دانش آموزان که به‌طور تصادف	نتایج نشان می‌دهد که بیشترین درصد علایق دانش آموزان مربوط به برنامه‌های فوق برنامه مانند رفتن به اردو سینما و کمترین درصد مربوط به کلاس‌های پرورشی می‌باشد.

۷.	احدی، حسین	نیازسنجی آموزشی مربیان ، معاونان پرورشی مدارس استان خراسان رضوی «	(۱۳۸۹)	جامعه آماری ۴۲۲۸ نفر از مربیان مقاطع بوده .حجم نمونه ۵۶۰ نفر مربی زن و مرد	در تحقیق انجام شده بیشتر به آشنایی با روش‌های مشاوره‌ای و کمتر به فن سخنوری اشاره شده است .
۸.	جعفری علم آبادی، علی	بررسی نگرش اعضای ستادها تربیتی مدارس منطقه رضویه نسبت به فعالیت‌های پرورشی «	(۱۳۷۸)	جامعه آماری کل مربیان منطقه رضویه .حجم نمونه آماري ۱۶۲ نفر هستند	در نتایج به دست آمده از این تحقیق نشان می‌دهد که مسابقات قرآنی در رأس مسابقا ت فرهنگی در پایین‌ترین رأس قرار دارد .

تعریف متغیرها

نیازسنجی

فعالیت‌هایی از اهمیت مناسب برخوردار خواهند بود که برابر نیازهای فراگیران ارائه شوند در حین ارائه فعالیت‌ها، با اصول ضوابطی که در طرح نظارت و کنترل فعالیت‌ها وجود دارد، همواره باید نیازسنجی صورت گیرد و برابر نیازها، برنامه‌ها از انعطاف لازم در جهت تأمین نیازها برخوردار شود و تغییرات مناسبی همزمان در برنامه به وجود آید (قمی فر، ۱۳۷۹: ۳۶).

فعالیت‌های پرورشی

به مجموعه‌ای از رفتارها و عکس‌العمل‌های فیزیکی، اخلاقی، روانی، جسمانی آدمی اطلاق می‌شود که با اشتغال به این فعالیت‌ها انسان می‌تواند، چیزهایی یاد بگیرند و به کشف مسائل ناآشنا شوند، بدان وسیله رفع خستگی کند (قمی فر، ۱۳۷۹: ۱۱).

ادبیات موضوع

آموزش و پرورش نقطه شروع شخصیت‌سازی دانش‌آموزان است و نباید از آن به‌طور سطحی گذشت، بنابراین تدوین برنامه‌های آموزشی و پرورشی با کیفیت بالا و مناسب باید در اولویت برنامه‌های دولتمردان و همه مسئولان و مردم قرار گیرد (جعفری، علم‌آبادی، ۱۳۷۸).

برای سوق دادن تربیت در جهت مطلوب^۱، پیروی از اصولی خاص، برنامه‌ای منظم و سنجیده و روش‌های متناسب ضرورت تام دارد. استفاده از اصول و روش‌ها به‌ویژه تنظیم برنامه‌های تربیت باید طوری انجام گیرد که در تمام جهات، واژه رسیدن به کمال و درست تربیت شونده را شامل شود تا یگانگی و کلیت وجود فرد حفظ شود و به‌طور همه‌جانبه رشد یابد (ابراهیم‌زاده، ۱۳۶۸: ۵۷).

تربیت عبارت است از احیای فطرت خدا جویانه انسان و پرورش ابعاد وجودی او در جهت حرکت به سوی کمال بی‌نهایت (حمیدی، ۱۳۸۱: ۱۹).

پرورش عبارت است از فراهم کردن زمینه‌ها و عواملی برای به فعلیت رساندن و شکوفا نمودن استعدادها بالقوه انسان و حرکت تکاملی او به سوی هدف مطلوب منطبق بر اصولی معین و برنامه‌ای منظم و سنجیده (ابراهیم‌زاده، ۱۳۶۸: ۵۷).

انسان به‌عنوان موضوع تربیت و پرورش دارای استعدادهای بالقوه‌ای است که باید به فعلیت برسند. و تا تربیت صحیح نباشد این استعدادها مورد بهره‌برداری قرار نمی‌گیرد (شکوهی یکتا، ۱۳۷۰: ۴۷).

پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد مصطفی (ص) فرمودند: الناس معادن کمعادن الذهب والفضة: (مردم معدن‌هایی هستند همچون طلا و نقره!) تربیت صحیح می‌تواند این معادن گران‌بها را مورد بهره‌برداری قرار دهد و استعدادهای نهفته انسان را شکوفا سازد (حمیدی، ۱۳۸۲: ۱۲).

فعالیت‌های پژوهشی به مجموعه‌ای از رفتارها و عکس‌العمل‌های فیزیکی، اخلاقی، روانی، جسمانی آدمی اطلاق می‌شود که با اشتغال به این فعالیت‌ها انسان می‌تواند، چیزهایی یاد بگیرند و به کشف مسائل نائل شوند، بدان وسیله رفع خستگی کند (قمی فر، ۱۳۷۹: ۱۱).

^۱ desirable

و در تعریف دیگر فعالیت‌های پرورشی عبارت است از اقدامات نظام‌یافته و از پیش تعیین‌شده‌ای که هر یک به مقتضای نوع خود موجب می‌شوند کودک و نوجوان توانایی‌های ذهنی خود را از محدوده‌ی کتاب درسی فراتر نهد. به عبارت دیگر فعالیت‌هایی هستند که تحت نظر مدرسه طراحی و تنظیم می‌شوند و در طی آن‌ها دانش‌آموزان به‌طور جمعی یک رفتار سازنده اجتماعی را از خود نشان می‌دهند (فضلی‌خانی، ۱۳۸۲).

دیوید سلبی (۲۰۰۰) معتقد است که هدف از آموزش مهارت‌های زندگی، افزایش توانایی‌های روحی - اجتماعی است، آن مهارت‌هایی که می‌تواند افراد را در اداره‌ی مؤثر نیازها، سختی‌ها و فشارهای زندگی توانا سازد (ادیب، ۱۳۸۲: ۱۳).

اهداف فعالیت‌های پرورشی

۱. ایجاد احساس مسئولیت در کودکان و نوجوانان
۲. به دست آوردن اعتماد به نفس
۳. آماده شدن کودک و نوجوان برای احراز موقعیت مهم‌تر
۴. کمک به رشد توانایی‌های کودک و نوجوان
۵. درک نقاط ضعف و قوت و کسب تجربه

روش‌های اجرای فعالیت‌های پرورشی

- ۱- دانش‌آموزان باید برای کاری که قرار است انجام شود به خوبی توجیه گردند؛
- ۲- دانش‌آموزان باید به گروه‌هایی تقسیم شوند و مسئولیت گروه‌ها مشخص شود؛
- ۳- فعالیت‌های پرورشی باید تحت نظارت مربی انجام شود؛
- ۴- گاهی اوقات برای برخی از فعالیت‌های (مانند پاکیزه سازی مدرسه) خانواده‌های دانش‌آموزان باید از اهداف فعالیت‌ها مطلع باشند؛
- ۵- برای برخی از فعالیت‌ها (مانند درختکاری) بایستی وسایل ساده‌ای در اختیار دانش‌آموزان قرار گیرد (فضلی‌خانی، ۱۳۸۲).

برنامه‌های اجرایی در فعالیتهای پرورشی

الف) فعالیت مذهبی

ب) فعالیت اجتماعی

ج) فعالیتهای ورزشی

د) فعالیتهای تفریحی

هـ) فعالیتهای هنری

و) فعالیتهای رسانه‌ای

ویژگی فعالیتهای پرورشی و فوق برنامه

- دانش‌آموزان بیش از کلاس درس از آنها استفاده کنند.
- بر اساس نیازها فردی دانش‌آموزان و با توجه به استعدادها طراحی می‌شود.
- دانش‌آموزان را در سریع‌تر و بهتر آموختن مطالب درسی کمک می‌کند. بدیهی است که این کمک به‌طور غیرمستقیم صورت می‌گیرد.
- داشتن اختیار و اراده در انتخاب و شرکت این‌گونه فعالیتهای از طرف دانش‌آموزان.
- سرانجام فعالیتهای فوق برنامه طوری پیش‌بینی و تنظیم شود که همه دانش‌آموزان نوجوان بتوانند در آنها شرکت کنند و فقط به عده معینی محدود و منحصر نباشد (شعاری نژاد، ۱۳۸۶، ۱۴۵-۱۴۶)
- این فعالیتهای ترویج و اشاعه فرهنگ و آداب و رسوم بومی و حفظ میراث فرهنگی جوامع ملی را به دنبال خواهد داشت.

چارت اولویتهای پرورشی

بنابراین بر اساس آنچه گفته شد، فعالیتهای پرورشی و نیازسنجی مهم‌ترین عناصر تحقیق حاضر هستند. پس از مصاحبه با کارشناسان پرورشی و معاونین پرورشی نواحی مشخص شد که در حال حاضر فعالیتهای پرورشی در سه سطح کلی و ۲۴ شاخه دنبال می‌گردد. بنابراین با توجه به نمای موجود از فعالیتهای پرورشی در مدارس، در ابتدا باید

دانست مهم‌ترین نیاز دانش‌آموزان از فعالیت‌های حال حاضر کدام است، در مرحله بعد سایر نیازهای آن‌ها در زمینه پرورشی چیست؟ در مجموع کلیه نیازهای دانش‌آموزان استان خراسان رضوی را در سه مقوله مذهبی، فرهنگی و هنری، داوطلبانه و آزاد مورد بررسی قرار می‌گیرد. آنچه در ادامه می‌آید فعالیت‌های پرورشی دانش‌آموزان در حال حاضر است که به دنبال شناسایی مهم‌ترین آن‌ها هستیم. نمای کلی مدل فعالیت‌های پرورشی مورد سنجش در این پژوهش ارائه گردیده است:

نمودار ۱- چارت بررسی نیازهای پرورشی دانش‌آموزان

بر اساس چارت فوق، پس از بررسی و مصاحبه‌های متعدد با کارشناسان مدل نظری این تحقیق بدین صورت ارائه می‌گردد:

جدول ۱- چارت تحقیق بر اساس نیازهای پرورشی دانش‌آموزان

اولویت‌بندی نیازهای مذهبی	بررسی	فعالیت‌های پرورشی
الویت بندی نیازهای فرهنگی و هنری	وضعیت	
اولویت‌بندی فعالیت‌های داوطلبانه و آزاد	موجود	
شناسایی و اولویت‌بندی سایر نیازهای مذهبی شناسایی و الویت بندی نیازهای سایر فرهنگی و هنری	بررسی وضعیت مطلوب	
شناسایی و اولویت‌بندی سایر فعالیت‌های داوطلبانه و آزاد		
شناسایی و اولویت‌بندی نیازهای تفریح و سرگرمی		
شناسایی و اولویت‌بندی نیازهای فوق برنامه		
شناسایی مهم‌ترین محدودیت‌ها و کاستی‌های موجود در درس پرورشی		
شناسایی مهم‌ترین ابزار برای آموزش‌های مذهبی		
شناسایی مهم‌ترین موانع موجود در بازدهی مطلوب درس پرورشی		
بررسی میزان رضایت از فعالیت‌های پرورشی در مدارس		

روش تحقیق

در علوم اجتماعی روش‌ها و اصول متفاوتی به منظور اجرای تحقیقاتی اجتماعی وجود دارد که بهره‌گیری از آن‌ها نیز بنا به موضوع خاص تحقیق، کاربرد و نتیجه‌ای که از پژوهشی برداشت خواهد شد، متفاوت است.

با توجه به ماهیت موضوع تحقیق، روش تحقیق، روشی ترکیبی متوالی تغییرپذیر است. یعنی در مرحله اول، پیمایشی^۱ است. روش پیمایشی بر جمع‌آوری اطلاعات و بررسی آن‌ها در

¹ Survey Research

بخش آمار توصیفی و بررسی روابط بین متغیرها استوار است. پیمایش از دو گروه دانش‌آموزان و مربیان پرورشی انجام شد، و در مرحله دوم با انجام مصاحبه‌های کانونی با گروهی از متخصصان به بررسی نتایج و تبیین و تفسیر آن‌ها پرداخته شده است.

واحد تحلیل در تحقیق حاضر فرد است. «واحد تحلیل در واقع واحدی است که اطلاعات از طریق آن گردآوری شده و معمولاً نیز در تحقیقات پیمایشی فرد می‌باشد» (دواس، ۱۳۷۶: ۴۱). این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است که در مقطع زمانی خاص «در سال ۱۳۹۳» انجام پذیرفته است. نوع تحقیق در این پژوهش میدانی است و برخی اطلاعات مورد نیاز با استفاده از پرسشنامه گردآوری شده است و سرانجام چون پژوهش حاضر درصدد تشخیص نیازهای پرورشی در مدارس متوسطه است از نوع کاربردی نیز محسوب می‌شود.

نتایج این تحقیق در دو بخش گردآوری شده است. بخشی از طریق پرسشنامه محقق ساخته به دست آمد، این پرسشنامه بین معلمان و مربیان پرورشی که همه آن‌ها بیش از ۲۰ سال سابقه داشته‌اند توزیع شد. بخش دیگر اطلاعات از طریق مصاحبه اکتشافی با ۳۰ نفر از متخصصان و کارشناسان و معاونان پرورشی استان و شهر مشهد به دست آمده است.

نتایج تحقیق

در پژوهش حاضر به‌طور ویژه نیازهای دانش‌آموزان دوره متوسطه نواحی مشهد در حوزه پرورشی به همراه بررسی وضعیت موجود اولویت‌بندی شده است. مصاحبه اکتشافی با مربیان صورت گرفت، گروه اول ۵۰ نفر از معلمان پرورشی با سابقه کاری ۲۰ سال به بالا بودند که به پرسشنامه پاسخ دادند. گروه دوم نیز ۳۰ نفر از نخبگان و افراد سرشناس در حوزه امور پرورشی بودند که مورد مصاحبه اکتشافی قرار گرفتند. بر همین اساس مجموعاً در ۳ بخش نیازهای دانش‌آموزان موردسنجش قرار گرفت. در ادامه نمودار نیازهای دانش‌آموزان در حوزه‌های مختلف ارائه شده است.

✓ مهم‌ترین نیازهای مذهبی دانش‌آموزان برگزاری نماز با میانگین ۴،۵۴، احکام با میانگین ۴،۴۰ و قرائت و ترتیل قرآن با ۴،۲۸ بوده است.

✓ مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در حوزه فعالیت‌های آزاد و داوطلبانه، مسابقات درون مدرسه‌ای با میانگین ۴,۱۸ فعالیت شورای دانش‌آموزی با میانگین ۴,۱۰ و گفتمان با میانگین ۴,۰۴ می‌باشد.

✓ مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در حوزه فعالیت‌های فرهنگی و هنری کتاب‌خوانی با میانگین ۴,۵۶، مطالعه و تحقیق با میانگین ۴,۲۶ و نقاشی و خوشنویسی با میانگین ۴,۲۶ می‌باشد.

با توجه به اینکه بیشترین میزان اهمیت ۵ و کمترین آن ۱ در نظر گرفته شده است، میانگین مجموع فعالیت‌های سه‌گانه آموزش و پرورش در وضعیت موجود به شرح ذیل می‌باشد:

جدول ۲- میانگین اولویت بندی نیازهای پرورشی بر اساس نظرات نخبگان و معلمان پرورشی

ردیف	گروه‌ها	میانگین
۱	فعالیت‌های فرهنگی و هنری	۴,۱۰
۲	فعالیت‌های مذهبی و قرآنی	۴,۰۷
۳	فعالیت‌های داوطلبانه و آزاد	۳,۸۱

از پاسخگویان سؤال شد که به چه میزان از فعالیت‌های پرورشی و نحوه اجرای آن در مدرسه خود رضایت دارند، نیمی از پاسخ‌ها گزینه متوسط انتخاب شده است. ۳۰٪ رضایت کم و یا خیلی کمی داشته‌اند و ۲۰٪ رضایت زیادی داشته‌اند.

✓ آزمون معنی‌داری بین جنسیت و میزان اهمیت فعالیت‌های سه‌گانه پرورشی نشان داد سطح معنی‌داری در هیچ‌یک از آزمون‌ها کمتر از ۵ صدم نیست. در واقع باور به میزان اهمیت فعالیت‌های پرورشی از جنسیت افراد تأثیر نمی‌پذیرد. یعنی در خصوص میزان اهمیت فعالیت‌های پرورشی در بین زنان و مردان تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

✓ آزمون همبستگی با درجه اطمینان ۹۵٪ و سطح معنی‌داری کمتر از ۵٪ نشان داد. در واقع معلمانی که باور دارند فعالیت‌های مذهبی اهمیت زیادی دارند از انجام

فعالیت‌های پرورشی در مدرسه نیز رضایت دارند. بنابراین هر چه باور معلمان در خصوص فعالیت‌های مذهبی قوی‌تر باشد، رضایت آن‌ها از اجرای فعالیت‌های پرورشی نیز بیشتر خواهد بود.

✓ آزمون همبستگی با درجه اطمینان ۹۹٪ و سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ یعنی (۰/۰۸) نشان داد بین دو متغیر همبستگی مثبت وجود دارد. بنابراین معلمان پرورشی باور دارند که فعالیت‌های داوطلبانه در مدرسه اهمیت دارد، نتیجه این آزمون نشان می‌دهد هر چه این باور عمیق‌تر باشد میزان رضایت از فعالیت‌های پرورشی نیز بیشتر است..

✓ آزمون همبستگی با درجه اطمینان ۹۹٪ و سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ یعنی (۰/۰۰) نشان داد بین دو متغیر همبستگی مثبت وجود دارد. در واقع میزان رضایت از فعالیت‌های پرورشی از این باور نشأت می‌گیرد که فعالیت‌های فرهنگی و هنری به چه میزان اهمیت دارد. پس هر چه این باور که فعالیت‌های فرهنگی اهمیت دارد، قوی‌تر باشد، میزان رضایت از فعالیت‌های پرورشی نیز بیشتر است.

نتایج مقایسه میانگین بین ۳ فعالیت مورد انجام در مدرسه با سطح تحصیلات نشان می‌دهد: فعالیت‌های مذهبی بین کسانی که تحصیلات کمتری دارند، از اهمیت بیشتری برخوردار است. در واقع هر چه سطح تحصیلات کمتر است میزان موافقت با فعالیت‌های در حال انجام نیز بیشتر است. در حالی که هر چه سطح تحصیلات بالاتر می‌رود معلمان انتقادات بیشتری فعالیت‌های اجرایی داشته‌اند.

جدول ۳- میانگین اولویت بندی نیازهای پرورشی بر اساس مدرک تحصیلی

ردیف		فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس
۱.	فعالیت مذهبی	۴.۶۳	۴.۰۷	۳.۶۳
۲.	داوطلبانه	۴.۷۵	۳.۸۰	۳.۵۰
۳.	فرهنگی و هنری	۴.۳۸	۴.۱۰	۳.۷۵

جدول ۴- خلاصه نظرات نخبگان در خصوص فعالیت‌های پرورشی در حوزه مذهبی

ردیف	اشکالات وارد شده به فعالیت‌های مذهبی از نظر نخبگان	راه حل پیشنهادی نخبگان
۱.	کمبود مربی پرورشی توانمند.	تهیه یک نظام‌نامه جامع و شفاف برای جذب معلم
۲.	اهمیت ندادن و عدم باور برخی مربیان به فعالیت‌های مذهبی به‌ویژه در مسائل احکام و تفسیر و ...	برگزاری کلاس‌های ضمن خدمت برای مربیان
۳.	اهمیت ندادن خانواده به نماز و تناقض در آموزش‌های مدرسه و خانواده	ارتباط بیشتر مدرسه بخصوص مربی پرورشی با خانواده‌ها
۴.	فرمایشی عمل کردن برخی مربیان در خصوص فعالیت‌های مذهبی	به‌درستی اهمیت درس پرورشی برای معلمان مشخص شود. و در این زمینه آگاه‌سازی بیشتری صورت پذیرد.
۵.	تکراری بودن محتوای مطرح شده در کلاس‌های پرورشی، به‌خصوص در زمینه مذهبی.	تنوع‌بخشی به محتوای آموزشی، حتی در مناطق با نیازسنجی از دانش آموزان و دادن آزادی عمل در حوزه تعیین محتوا در سطح استان‌ها. تدوین جزوات آموزشی مختص دانش‌آموزان که حاوی اطلاعات جدید
۶.	سنگین بودن بار درس پرورشی برای مربیان.	تقسیم کار در بین مربیان پرورشی و معلمان مطرح کردن مسائل اعتقادی در همه دروس توسط معلمان
۷.	تکراری بودن قالب آموزشی.	تنوع‌بخشی به قالب‌های آموزشی و استفاده از ابزارهای جدید آموزشی برگزاری جلسه مربیان مدارس با یکدیگر انتقال مفاهیم تربیتی از منابع مهمی چون قرآن و نهج‌البلاغه از طریق قصه، مسابقه، نقاشی و ... برگزاری مسابقاتی
۸.	وجود اشکال زیاد در زمینه قرائت نماز در دانش‌آموزان	استفاده از ابزار کمک‌آموزشی و نرم‌افزارهای قرآنی و ...
۹.	انحراف فکری و رفتاری برخی از مربیان پرورشی	تأکید بر تهیه نظام‌نامه روشن و شفاف که بتوان بهترین نیروها را برای امر پرورش غربال نمود.

جدول ۵- خلاصه نظرات نخبگان در خصوص در حوزه فعالیت‌های آزاد و داوطلبانه پرورشی

ردیف	اشکالات وارد شده به فعالیت‌های آزاد از نظر نخبگان	راه حل پیشنهادی نخبگان
۱.	در این زمینه بسیاری از مربیان فرمایشی عمل می‌کنند، و صرفاً به انجام وظیفه محوله فکر می‌کنند.	انتخاب مربی مناسب
۲.	جوایز اعطاشده به دانش‌آموزان در جشنواره‌های خوارزمی ایجاد انگیزه نمی‌کند.	جوایز علاوه بر ارزش معنوی دارای ارزش مادی نیز باشند.
۳.	استفاده از تحقیقات آماده از کافی نت‌ها در جشنواره‌های خوارزمی، صحت کار دانش‌آموزان را زیر سؤال می‌برد.	تهیه یک نظام تشویقی و تنبیهی صحیح و نظارت بیشتری بر عملکرد دانش‌آموزان
۴.	عضویت دانش‌آموزان در گروه‌های رسمی و قانونی مدرسه، غیررسمی شمرده می‌شود.	دادن مسئولیت‌های کوچک و قابل انجام به دانش‌آموزان مدارس
۵.	امکانات کم و نبود جایزه مناسب در مسابقات درون مدرسه‌ای	تغییر شکل مسابقات از مدرسه‌ای به بومی و محلی، اعطای بودجه کافی به مدارس برای جوایز
۶.	حجم کار زیاد برای مربی پرورشی	افزایش نیرو و تقسیم کار
۷.	مشارکت کم دانش‌آموزان در مدرسه و محدودیت آن‌ها	گذاشتن برنامه‌های مشارکتی در طول ماه مثل جمع‌آوری زباله‌های خشک از مدرسه، کاشت فضای سبز در مدرسه و ... می‌توان راه را برای مشارکت بیشتر دانش‌آموزان در مدرسه هموار نمود.
۸.	عدم ارتباط‌گیری صحیح مربی پرورشی با دانش‌آموزان در موضوع گفت‌وگو	آگاه‌سازی مربیان پرورشی در مورد گفت‌وگو تأمین مشاورین کارآمد در مدارس.

جدول ۶- خلاصه نظرات نخبگان در خصوص فعالیت‌های فرهنگی و هنری

ردیف	اشکالات وارد شده به فعالیت فرهنگی و هنری از نظر نخبگان	راه حل پیشنهادی نخبگان
۱.	مطالعه و تحقیق کاری طولانی است و مربیان فرصت رسیدگی به این کار را ندارند.	استفاده از مربیان کمکی خارج فضای مدرسه. ایجاد زنگ تحقیق در مدرسه ایجاد گروه‌های دانش‌آموزی برای تحقیق
۲.	مهارت‌هایی مثل نقاشی و خوشنویسی و ... در مدارس بسیار سطح پایین است. نبود کتاب هنر در باعث می‌شود دانش‌آموزان از نظر هنری در سطح پایینی قرار بگیرند.	استفاده از مربیان مجرب در این زمینه می‌تواند دانش‌آموزان را به هنر علاقه‌مند کند. برگزاری تورهای گردشگری در اماکن فرهنگی هنری در ایجاد علاقه نیز مؤثر است.
۳.	کم‌رنگ بودن وبلاگ نویسی به دلیل نبود امکانات و نرم‌افزارهای لازم در مدارس	ایجاد امکانات لازم در مدرسه وجود یک سیستم نظارتی قوی در مدرسه می‌تواند از بروز مشکلات احتمالی جلوگیری نماید. آموزش وبلاگ نویسی و کامپیوتر به دانش‌آموزان
۴.	نمایشنامه‌نویسی و قصه‌گویی در مدارس بسیار کم‌رنگ است	استفاده از افراد متخصص و آگاه در این زمینه ارزیابی و نتیجه‌گیری از کار دانش‌آموزان و تقدیر از آثار برتر حداقل در مدرسه
۵.	محدود شدن دانش‌آموزان محدود به کتب درسی و یا کمک کمبود کتب مرجع در کتابخانه‌ها در مدارس است. تجهیز نبودن کتابخانه‌ها به کتاب‌های متنوع و معتبر	ایجاد زنگ کتاب‌خوانی و مطالعه در مدرسه برگزاری نمایشگاه کتاب از کتاب‌های دانش‌آموزان در منزل افزایش مسابقات داستان‌نویسی در مدارس
۶.	کم اجراء شدن برنامه‌هایی مثل سرود و نقاشی و ... کمبود امکانات مدارس در این زمینه	استفاده از مربیان کاردان در این زمینه. آگاه‌سازی مربیان پرورشی در این خصوص که سرود و موسیقی می‌تواند برای دانش‌آموزان بسیار مفید باشد. افزایش امکانات مدارس در این زمینه.

مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در سایر زمینه‌ها.

پاسخگویی به سؤالات اعتقادی و ریشه‌ای در خصوص دین همچنین سؤالات شرعی؛
تعمیق تربیت و آداب اسلامی؛
برگزاری جشنواره‌های محلی و بومی؛
بازدید از موزه‌ها و خانه‌های فرهنگ؛
آموزش‌های شهروندی و ملی‌گرایی؛
ارتقاء سطح بهداشت فردی در مدارس؛

مهم‌ترین موانع موجود در بازدهی مطلوب فعالیت‌های پرورشی

نبودن مربی مناسب در زمینه پرورشی؛
متنوع نبودن فعالیت‌های پرورشی؛
عدم هماهنگی فعالیت‌های پرورشی با نیازهای دانش‌آموزان و ...

بهترین ابزار و قالب آموزش دینی در حوزه فعالیت‌های پرورشی

پخش فیلم و یا برنامه‌های مرتبط در حوزه‌های مذهبی؛
دعوت از سخنرانان برجسته در حوزه‌های مختلف؛
برگزاری مسابقات قرآنی و مذهبی و ...

مهم‌ترین نیازهای دانش‌آموزان در زمینه تفریح و سرگرمی

پخش فیلم‌های اجتماعی با موضوعات روز در مدرسه (ماهانه یک‌بار)؛
رفتن به اردوگاه‌ها و برگزاری اردوهای یک‌روزه؛
برگزاری جشنواره‌هایی همچون (آدم‌برفی، عید نوروز، هفت‌سین، آیین محلی) و ...

پیشنهادات برآمده از یافته‌های تحقیق

۱- کافی نبودن تعداد مربیان از نظر توانمندی و علاقه‌مندی به کار و فعالیت‌های پرورشی
به‌عنوان مهم‌ترین مشکل در درس پرورشی مطرح شد، اکنون وجود یک نظام‌نامه برای جذب

نیروهای جدید و گزینش مربیان قدیمی بسیار لازم است. بسیاری از مربیان کمبود امکانات را بهانه‌ای موجه برای کم‌رنگ بودن فعالیت‌های پرورشی می‌دانند، حال آنکه چه بسیار معلمانی که با کمترین امکانات بیشترین حجم اقدامات مفید را ارائه می‌دهند.

۲- برخی از مربیان پرورشی الگوی مناسبی به لحاظ رفتاری، برای دانش‌آموزان نیستند، اما با دانش‌آموزان از تقویت سبک آداب و سبک زندگی و شایستگی‌های اخلاقی سخن می‌گویند. چه بسیار دانش‌آموزانی که به خاطر رفتار ناصحیح برخی معلمان از درس زده می‌شوند. بنابراین همان‌گونه که در نتایج تحقیق نیز ذکر شد اولویت اول انتخاب مربی مناسب برای درس پرورشی است، در غیر این صورت نمی‌توان توقع بازدهی مطلوب داشت.

۳- یکسان نبودن و عدم وجود وحدت رویه در درس پرورشی در مدارس به‌عنوان یکی از مشکلات مطرح‌شده بود بنابراین پیشنهاد می‌گردد، آیین‌نامه‌ای با توجه به شرایط منطقه تدوین شود تا از عدم هماهنگی در برنامه‌های پرورشی جلوگیری شود.

۴- افزایش ساعت درس پرورشی از جمله خواسته‌های نخبگان، مربیان و دانش‌آموزان بوده است.

۵- با برگزاری جلسات مداوم و منظم بین مدیران و دانش‌آموزان و اولیاء آن‌ها، می‌توان به نیازهای آن‌ها در زمینه درس پرورشی و حتی محتوای آن پی برد، گفتگو راجع به قالب‌ها و ابزاری درس پرورشی نیز به بازدهی بیشتر این فعالیت‌ها کمک می‌کند. همچنین توجه بیشتر والدین در ابتدای سال تحصیلی برای مرتفع نمودن مشکلات ناشی از عدم آگاهی والدین و عدم همکاری آن‌ها در حوزه درس پرورشی، نیز بسیار مهم است.

۶- معلمان پرورشی باید شرایطی را فراهم کنند که دانش‌آموزان احساس تعلق بیشتری نسبت به مدرسه داشته باشند. به‌عنوان مثال اگر دانش‌آموزان درگیر زیباسازی فضای آموزشی شود، یا در ماه، یک یا چند بار روز بدون مستخدم در مدرسه اعلام شود و دانش‌آموزان مدرسه را تمیز کنند، چند بار در سال نمایشگاهی از دستاوردهای دانش‌آموزان برپا شود، بخش از

برنامه مناسبی توسط دانش‌آموزان انجام شود. در صورتی که این فعالیت‌ها نظام‌اند و کاربردی باشد، می‌توان گفت فعالیت‌های پرورشی به‌درستی اجرا شده است.

۷- برگزاری کلاس‌های ضمن خدمت برای مربیان، با توجه به اینکه گفته شد برخی مربیان توانایی زیادی در ارتباط‌گیری با دانش‌آموزان ندارند، لذا برگزاری کلاس‌های ضمن خدمت از جمله فن بیان، مهارت‌های رفتاری و کلامی و ... بسیار ضروری است.

۸- در برگزاری کلاس‌های ضمن خدمت، تعداد کلاس‌ها، زمان برگزاری، محتوای کلاس‌ها، شیوه تدریس و استفاده از موضوعات جدید و بروز، در نظر گرفته شود.

۹- بروز کردن اطلاعات مربیان در خصوص فعالیت‌های ۲۴ گانه به‌ویژه در زمینه مذهبی بسیار حائز اهمیت است.

۱۰- مربیان زیادی هستند که درگیر مشکلات خانوادگی از جمله طلاق، مشکلات معیشتی و ... هستند، لذا باید انتخاب مربیان به‌گونه‌ای باشد که به نگرش دانش‌آموزان در مورد ازدواج و خانواده و ... آسیب وارد نشود.

۱۱- علاوه بر اینکه باید بر فعالیت‌های دانش‌آموزان نظارت دقیق صورت بگیرد، باید نظارت دقیق بر نحوه کار مربیان نیز صورت بگیرد، با ایجاد نظام تشویق و تنبیه برای مربیان پرورشی می‌توان از کم‌کاری‌ها جلوگیری نمود و برای معلمینی که نوآوری در کار خود دارند، تشویق در نظر گرفت.

۱۲- برخی مربیان بسیار نتیجه‌گرا هستند، در حالی که انجام پروسه صحیح در کارها نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، در جشنواره‌ها و فعالیت‌های فرهنگی و هنری اگر پروسه انجام کار به‌درستی صورت بگیرد قطعاً نتیجه حاصله نیز خوب خواهد بود. لذا لازم است که برای مربیان کلاس‌های آموزشی در این زمینه گذاشته شود.

۱۳- برنامه‌های درسی پرورشی نیازمند اصلاح و بازنگری هستند.

۱۴- با توجه به اینکه در حوزه مذهبی پخش فیلم بهترین ابزار و قالب برای آموزش‌ها انتخاب شد، لذا پیشنهاد می‌گردد برخی مفاهیم از طریق پخش فیلم در مدرسه صورت پذیرد. تعمیق باورهای دینی، تقویت و تحکیم فضایل اخلاقی و تأکید بر مسائلی چون انتظار، توحید، معاد و... از طریق پخش فیلم صورت پذیرد.

۱۵- بر اساس یافته‌ها یکی از نیازهای دانش‌آموزان در حوزه مسائل دینی دعوت از سخنرانان برجسته قرآنی و معرفی الگوی مناسب در جهت اقناع فکری دانش‌آموزان و پذیرش قلبی آموخته‌های بوده است.

۱۶- رقابت در بین دانش‌آموزان عنصر سازنده‌ای است که می‌توان از آن استفاده نمود. با توجه به اینکه علاوه بر نخبگان، دانش‌آموزان نیز خواستار افزایش مسابقات بوده‌اند؛ افزایش تعداد مسابقات مذهبی در مدارس به گونه‌ای متفاوت و جدید می‌تواند زمینه‌ساز یادگیری اصول مذهبی و ارتقاء سطح دانش مذهبی دانش‌آموزان باشد.

۱۷- علی‌رغم پیشرفت تکنولوژی هنوز بسیاری از مدارس از آن محروم هستند، لذا پیشنهاد می‌گردد، مربیان پرورشی، نرم‌افزارهای آموزشی در حوزه مسائل مذهبی و یا توزیع cd های قرائت و یا تفسیر قرآن را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهند.

۱۸- اطلاع‌رسانی صحیح راجع به فضاهای مجازی که امروزه تعداد زیادی از افراد را درگیر خودکرده است، نیز بسیار حائز اهمیت است. فضاهایی چون فیس‌بوک، چت، وایبر و ... به راحتی در اختیار همگان قرار دارد، قطعاً مربیان پرورشی در این زمینه وظیفه خطیری به عهده دارند.

۱۹- برگزاری اردوهای یک‌روزه تفریحی و آموزشی، گروه نخبگان، مربیان و دانش‌آموزان بر این موضوع تأکید زیادی داشته‌اند. آموزش در فضای غیررسمی اردوها می‌تواند تأثیراتی عمیق بر دانش‌آموزان داشته باشد. مربیان پرورشی می‌توانند این اردوها را به گونه‌ای برنامه‌ریزی نمایند که از لحظه خروج از مدرسه برای دانش‌آموزان سرگرمی و در کنار آن

آموزش وجود داشته باشد. در فضای اردوگاه نیز پخش فیلم، کلاس‌های مهارتی، مشاوره و ... را می‌توان جای داد.

۲۰- نصب دستگاه‌های ورزشی در مدارس همچون دستگاه‌های ورزشی موجود در مآنک‌ها، برای سلامت جسمی و روحی دانش‌آموزان مفید خواهد بود.

۲۱- تجربه ثابت کرده است که آموزش علاوه بر صورت تئوری، باید عملی نیز باشد. مربیان پرورشی الگوهای موفق و ناموفق ورزشی، اخلاقی و ... را برای دانش‌آموزان معرفی کنند، تا دانش‌آموزان آن‌ها را از نزدیک لمس کنند و از آن‌ها درس بگیرند.

۲۲- برپایی نمایشگاه کتاب در مدرسه، از کتاب‌های خود دانش‌آموزان.

۲۳- با توجه به نتایج تحقیق، بازدید از خانه‌های فرهنگ، موزه‌ها می‌تواند تأثیر زیادی در احیای هویت بومی و نیز تقویت انسجام اجتماعی داشته باشد.

۲۴- معلمان پرورشی می‌توانند با برپایی جشنواره‌های یک‌روزه از لباس‌های محلی، غذاهای محلی، بازی‌ها و آیین محلی علاوه بر ایجاد فضایی شاد در مدرسه، باورهای سنتی و احترام به آداب و سنن گذشته را تقویت ببخشند.

۲۵- تجهیز کتابخانه‌ها به کتاب‌هایی دینی همچون فلسفه نماز، خدانشناسی و ...، افزایش کتاب‌های مرتبط با مشاوره‌های پیش از ازدواج، استفاده از نرم‌افزارهای آموزشی در این زمینه، برای مدارس ضرورت دارد.

۲۶- با استقبال دانش‌آموزان از فعالیت‌های داوطلبانه و آزاد نشان‌دهنده کمبود این‌گونه برنامه‌ها در سطح مدارس است. لذا به نظر می‌رسد لذا باید افزایش این‌گونه برنامه‌ها در دستور کار قرار بگیرد.

۲۷- اغلب نحوه انتقال مطالب اغلب محدود به فضای کلاس و تابلو است. لذا پیشنهاد می‌شود به منظور بالا بردن تأثیر آموزش‌ها استفاده از وسایل کمک‌آموزشی همچون کامپیوتر، دستگاه ویدیو پروژکشن، بازدید از نمایشگاه و... در این زمینه تأثیرگذار است.

۲۸- کلاس‌های مهارتی (شغلی، ازدواج، خانوادگی و...) برای دانش‌آموزان به‌خصوص در مقطع متوسطه بسیار ضروری به شمار می‌رود. وجود این کلاس‌ها آن‌ها را برای ورود به جامعه آماده نموده و راه را برای آن‌ها هموارتر می‌نماید. همزمان با برگزاری این دوره‌ها می‌توان از کتاب‌ها و CDهای کمک‌آموزشی استفاده نمود، تا امر آموزش تسهیل گردد.

۲۹- اعمال مدیریت بیشتر در خصوص زمان برگزاری کلاس‌ها، هماهنگی دانش‌آموزان و مشاورین و معلمان، تعیین تعداد جلسات و روزهای برگزاری از ابتدای سال تحصیلی.

۳۰- ارائه خدمات مربیان پرورشی به‌طور یکسان به همه مدارس (دولتی، غیردولتی و نمونه).

منابع و مأخذ:

- آخوندی، محمدباقر. (۱۳۷۷). بررسی هویت ملی- مذهبی جوانان مشهدی و تأثیر روابط اجتماعی بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- حسین زاده، غلامحسین. (۱۳۸۲). امکان‌سنجی طراحی نظام یکپارچگی.
- دفتر مشاوره و تحقیق معاونت پرورشی وزارت آموزش و پرورش (۱۳۷۰). ماهنامه تربیت، شماره دهم، سال ششم، تابستان.
- دلفایی، محمود. (۱۳۸۸). اسناد سازمان پیشاهنگی ایران در دوره رضاشاه. تهران، سازمان اسناد و کتابخانه‌های جمهوری اسلامی ایران.
- رهنما، اکبر. (۱۳۸۳). بررسی راهبردها و راهکارهای تعمیم‌پذیری امر تربیت در آموزش عمومی، دو ماهنامه علمی- پژوهشی، سال یازدهم، شماره ۶، دانشگاه شاهد.
- سند تحول بنیادین، مشهد آذرماه (۱۳۹۰)
- سادات، محمدعلی. (۱۳۶۱). ویژگی یک معلم خوب.

- شرفی، ابوالفضل. (۱۳۷۷). بی‌هویتی و گرایش به غرب (بررسی عوامل فرهنگی اجتماعی مؤثر بر گرایش نوجوانان به الگوهای فرهنگی غربی در تهران). پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- شعاری نژاد، علی‌اکبر. (۱۳۸۶). نقش فعالیت‌های فوق‌برنامه در تربیت نوجوانان انتشارات اطلاعات
- شکوهی یکتا، عیسی. (۱۳۷۰). تعلیم و تربیت اسلامی «مبانی روش‌ها»
- جعفری علم آبادی، علی. (۱۳۷۸). بررسی نگرش اعضای ستادها تربیتی مدارس منطقه رضویه نسبت به فعالیت‌های پرورشی. پایان‌نامه ارشد.
- عصاره، علی‌رضا. (۱۳۸۶). مطالعات تطبیقی آموزش و پرورش دوره اول متوسطه در کشورهای منتخب. تهران: نشر دانش پژوه.
- فتحی، کورش. (۱۳۷۲). آموزش ضمن خدمت کارکنان: گذشته، حال و آینده. مجموعه مقالات اولین سمینار آموزش ضمن خدمت. تهران.
- فتحی، کورش. (۱۳۷۶). برنامه‌ریزی آموزش ضمن خدمت کارکنان، انتشارات سرآمد کاوش، تهران
- قمی فر، محمد. (۱۳۷۹). آشنایی با فعالیت‌ها تربیتی و اجتماعی. تهران: نشر عابد.
- کریمی، عبدالعظیم. (۱۳۸۱)، آموزش به مثابه پرورش، تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- کیامنش، علی‌رضا. (۱۳۶۷). سنجش نیازهای آموزشی (سخنرانی)، مؤسسه خدمات آموزشی.
- لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۸۰). «روانشناسی رشد ۲» نوجوانی، جوانی و بزرگسالی. چاپ سوم، تهران: انتشارات سمت.
- لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۸۰). عواطف و هویت نوجوانان و جوانان. چاپ اول، تهران: نسل سوم [برای سازمان ملی جوانان.
- مصوبه ستاد تلفیق فعالیت‌های آموزشی و پرورشی (۱۳۸۱) ماهنامه تربیت، شماره ۷ و ۸، سال هفدهم، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۱.
- قاسم‌آبادی . (۱۳۷۷). مهارت‌هایی برای زندگی. تهران: سازمان بهزیستی کشور، معاونت امور فرهنگی و پیش‌گیری.
- محقق نوریان، ذبیح‌الله. (۱۳۹۳) بررسی موانع و راهکارهای فراروی مربیان پرورشی مدارس روزنامه اطلاعات.
- نوریان، ذبیح‌الله. (۱۳۸۶). فرصت‌ها تهدیدهای امور تربیتی در عصر فناوری اطلاعات.
- سایت ensani.com مدارس کارآمد پژوهشی، آموزشی اطلاع رسانی، شماره نهم-سال تحصیلی ۸۸-۸۹.
- Gheng .ch.(2010).creativity in Early childhood Education: Teachers Perceptions in three Chinese Societies. Thinking Skills and creativity.5 (2).p49-60.(retrievedjan2011.from
- www.sciencedirect.com